

OD VÝCHODU NA ZÁPAD A ZPĚT

Irena Příbylová, Česká republika

To, že je něco v nepořádku s naším pojetím světa, jsem si uvědomila několikrát. Poprvé v Americe, když jsem viděla jejich mapu světa: uprostřed byl americký kontinent a po krajích, zkresleně, našišato, Evropa a Asie. Potom na podzim roku 1998, kdy jsem měla společné hodiny s kanadskou lektorkou. Předmět se jmenoval Hudba Kanady: objevování kanadské identity prostřednictvím hudby. Lektorka na univerzitě studovala etnomuzikologii a jeden seminář jim vedla lidová zpěvačka, Inuitka (Eskymačka). Studenti byli běloši. Všichni si pilně zapisovali, dělali si poznámky, zajímali se a na konci semestru jedna studentka přišla za tou zpěvačkou s tím, že by o ní a hudbě jejího kmene chtěla napsat diplomovou práci. Tohle každého vyučujícího potěší. Ne tak inuitskou zpěvačku. Proč chceš zrovna za nás mluvit? Kdo ti dal právo nás reprezentovat? Ani omylem. Odevzdej všechny zápisky z hodin a NIC nepiš. A bylo. Před sedmi lety mě ten příběh šokoval, ale postupně jsem mu přišla na chuť. Naprosto chápu Indiány, když nedovolí bělochům pokračovat ve stavbě, při níž se náhodou přišlo na prastaré hroby, rozumím tomu, že nechtějí, aby o jejich historii psali běloši, fandím Egypťanům, kteří chtějí, aby jim Němci či Francouzi ze svých muzeí vrátili mumie a obelisky, rozumím rozčilení aboriginců, původních obyvatel Austrálie, když si stěžují na americkou spisovatelku Marlo Morganovou a její Poselství od protinožců, vadí mi, když na zámku v Opočně ukazují sbírky Kolowratů-Mansfeldů posbírané v Africe a Americe před sto lety a mluví o Masajích a Navajích jako o vyhynulých kmenech...

Všechny tyto příběhy v sobě skrývají několik klíčových slov, která na tomto kolokviu už zazněla a zřejmě ještě zazní: identita, reprezentace, autenticita, exotismus, kořeny, transformace... Po zkušenostech z před-

loňského kolokvia, kdy jsem hledala paralely mezi postmodernismem a world music, se pokusím upozornit na mechanismy postkolonialismu a world music. A dostaneme se samozřejmě i k otázkám Východu a Západu.

Postkolonialismus¹⁾ je víceméně technický termín, nikoli umělecký. (A my víme, že ani world music není umělecký termín, patří do obchodní sféry). S pádem kolonialismu přišel postkolonialismus. Kolonizace znamená dobytí, ovládnutí a řízení cizí země. Co zůstane po odchodu kolonizátorů? Tím se dnes zabývá postkoloniální teorie. Většina materiálů je v angličtině a většina příkladů mluví o britském impériu a jeho koloniích. Dvě nejdůležitější data v postkoloniální teorii jsou rok 1947, kdy se Britové začali svých kolonií vzdávat (např. nezávislost Indie), a 1978, kdy se objevil základní text postkoloniálních studií, kniha jménem *Orientalismus*. Autorem je Edward Said.²⁾

Said tvrdí, že Orient je v očích Západu nejčastější a nejhlubší představou něčeho Jiného. Západ prý sám sebe definoval tím, když vytvořil kategorii Orientu. Teď trochu odbočím – česky mluvící kmeny Bójů se kdysi vymezily tím, když svým západním sousedům daly jméno Němci – ti, co jsou němí, co nemluví česky, co jsou jiní...Zpátky k Edwardu Saidovi. Termín orientalismus prý v sobě zahrnuje jednak 4 000 let starou historii vztahů mezi Evropou a Orientem, dále jde o vědeckou disciplínu, která od začátku 19. století produkuje specialisty na orientální jazyky a kulturu, a nakonec jsou to dlouhodobě zažité představy, stereotypy a ideologie o Orientu jako o něčem Jiném. Generace západních učenců vytvořily mýty o lenosti Orientálců, o jejich lstivosti a nevěrnosti, říká Said. Saidova kniha vzbudila velkou kritiku, na druhou stranu iniciovala studia nově nezávislých států od Afriky po Karibik k jižní a jihovýchodní Asii. Už před Saidem se však v souvislosti

¹⁾ Sim, Stuart, ed. *The Routledge Companion to Postmodernism*. London and New York: Routledge, 2001.

²⁾ Selden, Raman a Widdowson, Peter. *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*. Lexington: The University Press of Kentucky, 1993, s. 190-191.

s postkolonialismem mluvilo o tzv. zemích Třetího světa, o jejich boji za svobodu (příkladem je Alžírsko po roce 1950).

Co zbývá, když kolonizátoři odejdou? Současný australský spisovatel Stephen Gray³⁾ to ukazuje na příkladu původních obyvatel, aboriginců – mají svobodu a prázdné ruce, a to je vede k alkoholu... Kanadská učitelka, Indiánka Jo-Ann Episknew⁴⁾ říká, že to vede k návratu ke kořenům, podle ní se teprve dnes kanadští Indiáni vracejí k tomu, co se ve škole neučili, cítí se jako oběti, publikují své příběhy zneužití, příběh či kniha pro ně znamená léčení, medicínu. Tím, že píší anglicky, oslovují mezinárodní publikum, nejen členy svého kmene. O něco dále na jih mluví Indiáni amerického Jihozápadu o tom, že „používají jazyka nepřitele k tomu, aby se vyléčili“ [*using the enemy's language to heal ourselves*].⁵⁾ A v Británii se docela otevřeně mluví o zpětné kolonizaci, o tom, že impérium vrací úder [*The Empire Writes Back*]. (Donedávna to bylo jen v souvislosti s literaturou...). Co region, to jiný příklad.

V materiálu publikovaném v češtině v roce 1999 o současné světové literatuře⁶⁾ mluví v jedné kapitole Shankar Raman o překonání a osvojení. [Odvolává se na Billa Ashcrofta, 1989]. Velice zjednodušeně řečeno – po odchodu kolonizátorů je třeba negovat koloniální autoritu, zasazenou do jazyka a institucionálních struktur (tedy překonat ji), zároveň je však třeba toto pozadí změnit v produktivní pramen vlastní identity (tedy osvojit si je). Po odchodu kolonizátorů není cesty zpět. Místo domorodými jazyky se mluví anglicky nebo francouzsky, místo

³⁾ Gray, Stephen na semináři Postcolonial Spring School, Freie Universitat Berlin, 4.-8. 4. 2005.

⁴⁾ Episknew, Jo-Ann na přednášce Postcolonial Spring School, Freie Universitat Berlin, 4.-8. 4. 2005.

⁵⁾ Owens, Louis: *Other Destinies: Understanding the American Indian Novel*. Norman: The University of Oklahoma Press, 1992.

⁶⁾ Raman, Shankar. „*The Racial Turn: „Race“, postkolonialismus, literární věda*“. In Miltos, Pechlivanos et alli., ed. *Úvod do literární vědy*. Přeložil Miroslav Petříček. Praha: Herrman & synové, 1999.

kmenových struktur vládnou instituce evropského typu. Není možné vrátit se po nabytí novodobé nezávislosti k idylické situaci před příchodem kolonizátorů. Všechno je pryč. Všechno se změnilo. Jak s tím však žít a nezbláznit se? Nemyslet na minulost, nesnažit se ji vrátit, žít tady a teď.

Myslím, že tento přístup dělá nejvíc problémů lidem, kteří situaci pozorují zvenku. Češi se převlékají se za Indiány z prérií a tráví víkendy v teepee s ručním bubínkem, šijí si skotské kilty a pochodují za zvuků dud, učí se hrát na didgeridoo a žvýkají kořínky... Chtěli by snad vrátit čas? Zakonzervovat minulost? Nepřipouštět si, že také Indiáni, Skotové a aboriginci žijí v dnešním světě (s mobily a mikrovlnkami)? Potom je na místě slovo exotismus. Podle Franze Fanona je exotismus jistá forma zjednodušení⁷⁾. Exotismus zapouzdřuje, uvěžňuje a zakódovává. Potom produkuje stereotyp a masová produkce ho reprodukuje v početných variantách. Zatímco Clara Gallini mluvila ve svém článku „Mass Exoticism“⁸⁾ o suvenýrech a nábytku, my bychom v souvislosti s exotismem a masovou produkcí našli řadu příkladů v hudbě.

Aby člověk mohl žít tady a teď, musí se paradoxně opírat o kořeny. Autoři Jo Ross a Kate Burroughs říkají v ročence *NewRoutes*⁹⁾: „*Kořeny jsou o tom, kde a jak vyrůstáme. Pomáhají nám do sebe nasávat zkušenosti a barvy a chutě svého prostředí. Silný pocit identity potom vychází z opravdového spojení s našimi kořeny a s pocitem sounáležitosti s komunitou (nejbližším okolím). Potřeba vyjádřit tento pocit identity je silná a instinktivní – a není divu, že hudba, která tímto procesem vzniká, je tak otevřená a srozumitelná pro lidi celého světa.*”

Snad ještě pár slov o identitě: sociolog Antonín Rašek¹⁰⁾ píše: „*V psychologii je identita vědomím trvalé totožnosti a znakem normality.*

⁷⁾ Gallini, Clara. „*Mass Exoticism*“. In: Iain Chambers - Lidian Curti: *The Post-colonial Question*. London and New York: Routledge, 1996, str. 216.

⁸⁾ Tamtéž.

⁹⁾ Ross, Jo - Burroughs, Kate, ed. *NewRoutes*. London: The British Council, 2000, str. 4.

¹⁰⁾ Rašek, Antonín. „*Naše identita*“, *Mladá fronta Dnes*, 30. 4. 2001.

Ve vývojové psychologii má své místo „hledání identity“ jako znak adolescence (...). Souvisí to s potřebou, aby člověk byl tím, čím opravdu je, sám sebou, dokázal se v životě seberealizovat. Vznešeně řečeno autenticky žít, nehrát cizí role (...). Ve slově identita je v pozadí vztah. Vztah k světu, k Evropě, k politické straně, sociální skupině, k vlastní zemi. (...) V zemi, jazyce a ve vztazích s těmi nejbližšími tkví nejhluběji naše kořeny. Tato identita nejúčinněji chrání před civilizačními deviacemi.”

Černý jazzový muzikant Courtney Pine říká v *New Routes*¹¹⁾: „*Nasávání kořenů prostřednictvím muziky je tak přirozené jako dýchání. (...) Za svého života jsem už viděl spoustu mladých muzikantů přijmout množství hudebních vlivů. (...) Je úžasné sledovat, jak snadno se umělci i obecnost vydávají do různých proudů dnešních hudebních výrazů (...) Síla této rozrůzněnosti není v tom, kde se tito umělci narodili, ale jaké poselství mi jejich hudba přináší, jak se cítím.*”

Na závěr se zkusme podívat na českou kotlinu a domácí world music s ohledem na to, co jsme slyšeli. Nikdo nás nekolonizoval, cizím vlivům se poddáváme dobrovolně, po jejich uplynutí pak nemusíme mít traumata. Najdeme u nás hudbu typu exotismus (zjednodušenou a zakončenou v minulosti) i hudbu tvůrčí, která cizí vlivy mění v produktivní pramen vlastní identity. Není třeba trápit se tím, že se umělec nenarodil v cizí zemi, že je Čech a hraje hudbu jiného národa či etnika, jiné náboženské nebo sociální skupiny. Důležité je poselství, pocit. Na druhou stranu, při setkání s nositeli autentické tradice by zřejmě došlo na složité otázky reprezentace – za koho mluvím, kdo mi to dovolil, co tím sleduji. Nemám vlastní identitu, takže musím přebírat cizí? Hraji cizí role proto, že nemám vztah k vlastnímu jazyku, k místu, kde žiji? Proč jsem se odcizil/a? Protiví se mi identita, kterou mi nabízejí média či společnost? Hledám únik? Pomůže mi hudba odjinud zakořenit u nás doma? Je jasné, že jinak budou odpovídat Češi, kteří vyrůstali v sedm-

¹¹⁾ Ross, Jo - Burrough, Kate, ed. *NewRoutes*. London: The British Council, 2000, str. 5.

desátých a osmdesátých letech 20. století pod vlivem komunistické ideologie, a jinak nová, svobodná generace let devadesátých a prvního desetiletí nového století. Některých odpovědí jsme se dočkali i na této konferenci.

Literatura:

Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths a Helen Tiffin: *The Empire Writes Back*. London and New York: Routledge. 1989, 2004.

Bhabha, Homi K.: *The Location of Culture*. London and New York: Routledge, 1994, 2004.

Sim, Stuart, ed.: *The Routledge Companion to Postmodernism*. London and New York: Routledge, 2001.